

Byg
Svendborg Kommune

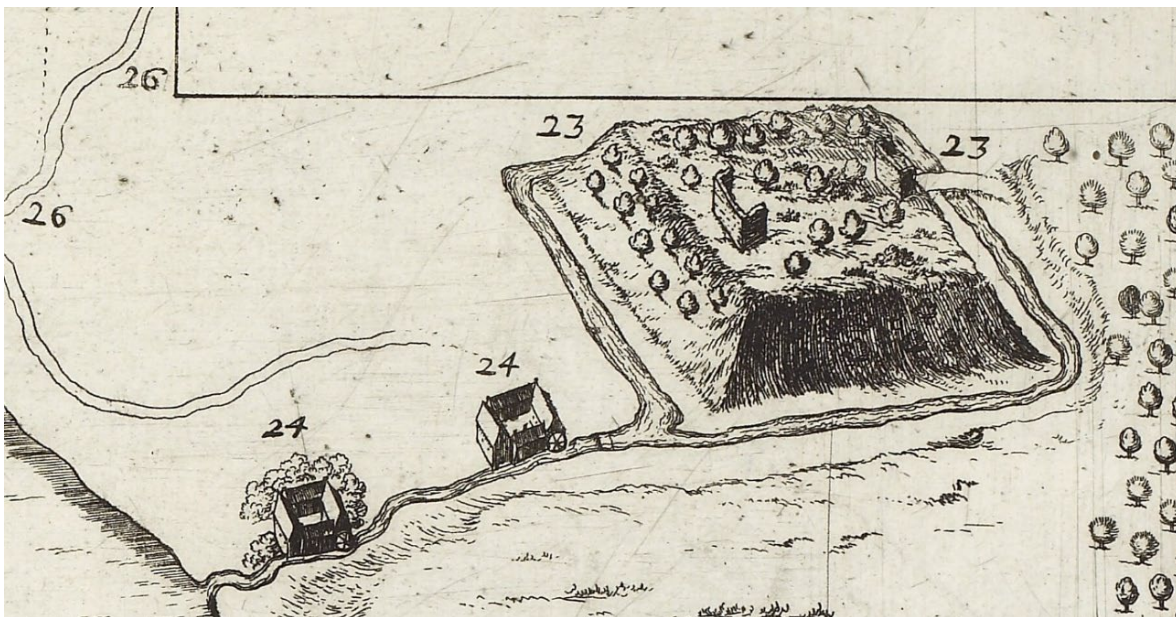
13. okt. 2021

Vedr. ansøgning om nedrivningstilladelse til bygningerne på Nyborgvej 25 A, Svendborg

Svendborg Museum har vurderet ansøgningen og har følgende indsigelser mod en evt. nedrivning:

Historisk baggrund:

Ørkildmøllerne er første gang nævnt i kilderne i 1559. De er dog betydelig ældre, og har sammen med Ørkild Slot været ejet af Odense-bispen indtil reformationen, hvor kronen igen bliver ejer. I 1725 sælger kronen møllerne til Baroniet Lehn på Hvidkilde. I de næste knap 200 år var møllerne fæstemøller under Hvidkilde med skiftende møllere. Nederste mølle var omkring 1850 langt den største og mest moderniserede. Baroniet frasælger møllerne omkring 1920.

Tegning af Ørkild og Ørkild-møllerne 1677 i Resens Atlas.

De ældste dele af møllebygningerne ved Øverste Mølle er dateret til 1701 (BBR). Dette skyldes tilsyneladende en inskription på møllens loft. Her er indmuret en gammel egetræsbjælke med inskriptionen: "Hans Andersen Skøtte lod dette Hus bygge til sin Søn Corfedtz Hansen og hans Hustru, Lisbeth Margrete, Anno 1701". På bjælkens modsatte side skulle der angiveligt have været et citat fra biblen: "Herre min Gud, hør på dine børn, som dine Tjenere beder, at dine øjne må altid være åbne for dette hus nat og dag. 1. kong. Bog. 8. Kap. 28. vers. År 1744". En "løs" bjælke kan ikke datere møllebygningen, men møllebygningens og sidelængens stejle tag og ringe dybde peger tilbage mod 1700-tallet. Bygningernes alder er aldrig blevet dokumenteret.

Øverste Mølle bliver i 1919 først solgt af Baroniet Lehn til møller Rasmus Jørgensen, men bliver samme år videresolgt til Svendborg Bryghus. Bryghuset ejer møllen indtil 1945, hvor den bliver solgt til møller Niels P. Petersen. Dennes enke sælger den i 1948 til dekoratør M. C. Madsen. Møllen var i Madsen-familiens eje de næste mere end 70 år. I 1961 køber Poul Stæhr Madsen møllen. Han opretter i 1970 "Stæhrs Dyrehandel", der havde til huse i møllen frem til 2006, da forretningen lukkede.

Fra ca. 1900 til en gang i 1920'erne var Mineralvandsfabrikken Ørkild placeret i Øverste Mølle. Selve mølleriet var i sin sene funktionstid udstyret med grubbeværk, grynvalse og to melkværne. Vandmøllen var i funktion frem til slutningen af 1940'erne. Vandhjul og møllerinventar er siden fjernet. De to mølledamme, stemmeværk og bagsluse er stadig bevaret.

Bygningerne ifølge SAVE:

Bygningerne er i 1998 vurderet efter SAVE-skalaen, hvor hovedhuset vurderes til 4 mht. kulturhistorisk og miljømæssig værdi, til 5 mht. arkitektonisk værdi og bygningernes tilstand, mens huset pga. mange om- og tilbygninger scorer et 7-tal mht. originalitet. Sammenlagt får hovedhuset bevaringsværdien 5.

De tre sammenbyggede udlænger, til dels i bindingsværk, vurderes at have en samlet bevaringsværdi på 6, idet det her bemærkes, at deres kulturhistoriske værdi tilsyneladende ikke er vurderet og talt med i vægningen. Udlængernes miljømæssige værdi vurderes til 4.

Tegning af Ørkild Øverste Mølle set fra sydvest, 1846. (Svendborg Købstads historie bd. 2 s. 753)

SAVE-registreringen af Øverste Ørkild Møllens bygninger viser samtidig efter museets opfattelse registreringsmetodens begrænsninger. SAVE-registreringer skulle foretages hurtigt (ifølge arkitekt Jess Heine Andersen, der har lavet hundredvis af SAVE-registreringer i Svendborg og Langeland Kommuner, var der i snit 20 minutter brutto til hver ejendom) og på baggrund af en (udvendig) besigtigelse, uden mulighed for arkivalisk kontrol og som regel uden viden om anlæggets historie. SAVE er således velegnet til en hurtig beskrivelse/vurdering af alm. byhuse, men egner sig ikke til beskrivelse af komplekse anlæg, som en industrivirksomhed eller en gammel vandmølle.

Dertil kommer, at SAVE primært anlægger et arkitektonisk blik på bygningen med vægt på dens oprindelige udseende, og med en opfattelse af senere om- og tilbygninger som noget, der oftest slører og forringer de oprindelige kvaliteter. Med et arkitektonisk blik på Øverste Ørkilds Mølle må vurderingen af dens bevaringsværdi uvægerligt blive lav.

Det kulturhistoriske blik er mere optaget af dynamikken i et bygningskompleks – i hvordan bygningsejere til enhver tid har søgt at tilpasse bygningen til skiftende tiders behov. Her bliver om- og tilbygninger altså til noget overvejende positivt, der kaster lys over den nuværende bygning og dens foranderlige vilkår. Registratoren opgav som nævnt helt at vurdere udhusenes kulturhistoriske værdi. Var Øverste Ørkilds Mølle blevet registreret og vurderet med et mere kulturhistorisk blik, havde bevaringsværdien ligget væsentligt højere.

Vel har komplekset mistet værdi i kraft af de elementer, der er taget ud af drift, nedrevet og fjernet, men møllen ligger, hvor den har ligget siden middelalderen og fortæller en væsentlig historie om Svendborg, og den opgave er Øverste Ørkilds mølle i dag omtrent ene om. Omkring år 1900 havde Svendborg stadig 6 vandmøller: Bymøllen, Pjentemøllen, Grubbemølle, Ravnemølle, samt Øverste og Nederste Ørkilds vandmøller. Siden nedrivningen af Grubbemøllen i 2003 har der kun været et sammenhængende vandmølleanlæg tilbage, nemlig Øverste Ørkilds vandmølle, der med sin vand-opstemning, møllehus, beboelse og økonomibygninger trods alt udgjorde en helhed, der kunne fortælle historien.

Øverste Ørkild Mølle, ca. 1915, set fra nordøst. Længen til venstre er i dag nedrevet, de øvrige bygninger er bevaret (Svendborg Byhistoriske Arkiv).

Miljøet:

Caroline Amalielund- og Ørkild-området er i Svendborg Kommunes kommuneplan 2021-2033 udpeget som et af kommunens 35 bevaringsværdige kulturmiljøer. Det er byrådets mål med udpegningen, at *"kulturmiljøet Caroline Amalielund og Ørkild bevares og synliggøres som eksempel på bynær lystskov og udflugtsmål"*, samt at *"kulturmiljøets særlige stemning og potentialer videreudvikles som et aktiv for borgere og turister"*. Her må der kun "gives tilladelse til og planlægges aktiviteter, herunder bebyggelse og anlæg, såfremt der er tale om aktiviteter, som ikke forringer kvaliteten og oplevelsen af kulturmiljøet, og de bærende bevaringsværdier ikke tilsidesættes". De

bærende bevaringsværdier er *"Caroline Amalielunds dybe slugt og det kuperede terræn på Ørkilds voldsted som unikke landskabstræk i morænebakkerne omkring Svendborg, Rottefældebygningen med musiktribune.*

Kulturmiljøet er omfattet af naturbeskyttelseslovens bestemmelser om beskyttede naturtyper, skovbyggelinjer og fortidsmindebeskyttelse. En del af voldterrænet er desuden fredet efter naturbeskyttelsesloven. Voldstedets forborg er fredet fortidsminde. Overordnet betyder det, at kulturmiljøets unikke landskab ikke må ændres i form af ny bebyggelse eller terrænændringer." (se <https://svendborg.cowiplan.dk/kommuneplan21/hovedstruktur/kulturmiljoe/byomraader/#1>)

Øverste Ørkilds Mølles bygninger, mølledamme, stemmeværk og bagsluse er ikke nævnt som bærende bevaringsværdier, men elementerne er omfattet af kulturmiljøet, og det er klart, at en nedrivning af selve vandmøllebygningerne går imod intensionerne i udpegningen af kulturmiljøet. En nedrivning vil efter museets opfattelse stærkt forringe kvaliteten og oplevelsen, og de to mølledamme, opstemning og bagsluse vil blive reduceret til naturelementer.

Museets samlede vurdering:

Bygningerne ved Øverste Ørkilds Mølle har efter museets opfattelse høj kulturhistorisk værdi og er således væsentlig mere bevaringsværdige end SAVE-registreringen lægger op til, både i sig selv og i kraft af deres væsentlige miljømæssige betydning. Der bør derfor ikke efter Svendborg Museums opfattelse gives tilladelse til at nedrive Øverste Ørkilds Mølles bygninger.

I kraft af anlæggets betydning for Svendborg vil museet samtidig anbefale, at der gennemføres en nøjere bygningsarkivalisk og -arkæologisk undersøgelse, der mere præcist kan identificere møllens kulturhistoriske betydning.

Esben Hedegaard

Museumchef